

ΠΟΤΕ ΕΖΗΣΕΝ Ο ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΑΚΡΑΓΑΝΤΟΣ;

Ὁ διατρέχων τὸν ὑπὸ τοῦ «Λεοντίου πρεσβυτέρου καὶ ἡγουμένου τῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Σάββα τῆς Ῥωμαίων πόλεως» συνταχθέντα βίον τοῦ ἁγίου Γρηγορίου ἐπισκόπου Ἀκράγαντος¹, συγγραφέως ἐρμηνευτικοῦ ὑπομνήματος εἰς τὸν Ἐκκλησιαστήν², εὗρισκεὶ τόσας λεπτομερείας συνδεομένας μὲ γεγονότα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦτιον γνωστὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ πολιτικῆς ἱστορίας (μνεία αὐτοκρατόρων, πατριαρχῶν, συνόδων κλπ.), ὥστε ἐκ πρώτης ὄψεως οὐδόλως ἀμφιβάλλει περὶ τῆς δυνατότητος ἀκριβοῦς ὀψωσοῦν χρονολογικῆς τοποθετήσεως τοῦ βιογραφουμένου. Ἐν τούτοις ἐγγυτέρα ἐρευνα διδάσκει ὅτι τὰ ἐνταῦθα μνημονευόμενα ἱστορικὰ γεγονότα, ἐφ' ὅσον εἶναι γνωστά, συγκρούονται χρονολογικῶς πρὸς ἄλληλα κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε πᾶσα ἀπόπειρα συμβιβασμοῦ των νὰ καθίσταται ματαία. Οὕτως, ἐν ᾧ π.χ. ὁ Γρηγόριος φέρεται μετασχὼν συνόδου κατὰ τῶν μονοθελητῶν³, ἦτις, ὡς αὐτονόητον, δὲν δύναται νὰ εἶναι προγενεστέρα τοῦ Ζ' αἰῶνος, καὶ δὴ ἀρκούντως προκεχωρημένον, παρίσταται ὡς διατρίψας πρὸ ἐλαχίστου μόλις χρονικοῦ διαστήματος παρὰ τοῖς πατριαρχαῖς Ἱεροσολύμων Μακαρίῳ (ἡΗ' 572, 597) καὶ Ἀντιοχείας Εὐσταθίῳ (ἡΗ' 597), ὧν οὐδέτερος ἐπέζησε τοῦ τρίτου τετάρτου τοῦ Σ' αἰῶνος⁴.

Ὁ παλαιότερον ἀσχοληθεὶς μὲ τὸ ζήτημα Ἰωάννης Lancia⁵ ἐθεώρει τὸν Γρηγόριον ὡς σύγχρονον τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ Β' τοῦ ρινομήτου (685 - 695 καὶ 705 - 711), ἐν ᾧ ἐν τῇ μεταγενεστέρα καὶ συγχρόνῳ βιβλιογραφίᾳ ἀκολουθεῖται ὁμοφώνως, καθ' ὅσον βλέπω, ἡ χρονολόγησις τοῦ

¹ Ἐῤῥηται ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Πατρολογία τοῦ Migne τόμ. ἡΗ' στ. 550 - 716.

² Ἐπ' αὐτοῦ στηρίζεται ἡ διασκευὴ τοῦ Μεταφράστου αὐτόθι τόμ. ΡΙΣ' στ. 189 - 270.

³ Αὐτόθι τόμ. ἡΗ' στ. 741 - 1182.

⁴ ἡΗ' στ. 605 ἐπ. Ἡ ἄνευ ἄλλης ἐνδείξεως παραθέσις ἑλληνικοῦ καὶ ἀραβικοῦ ἀριθμοῦ δηλοῖ ἐν τοῖς ἐξῆς τὸν τόμον καὶ τὴν στίλην τῆς Ἑλληνικῆς Πατρολογίης τοῦ Migne.

⁵ Ὁ χρόνος τῆς πατριαρχείας τοῦ Μακαρίου Β' ἐκτείνεται μέχρι τοῦ ἔτους 575, ἐν ᾧ ὁ τελευταῖος ὑπὸ τὸ ὄνομα Εὐστάθιος πατριαρχῆς Ἀντιοχείας ἐζήσε κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα.

⁶ J. Lancia, De ætate b. Gregorii Agrigentorum episcopi dissertatio, ἀνατύπωσις τῆς ἐν ἔτει 1760 ἀρχικῆς ἐκδόσεως παρὰ Migne, τόμ. ἡΗ' στ. 1181 - 1228.

S. A. Morcelli¹, τοποθετοῦντος τὸν Γρηγόριον κατὰ ἓνα περίπου αἰῶνα παλαιότερον καὶ διὲς τοὺς χρόνους τοῦ δμωνύμου του πάπα (590-604)². Οὐδετέρω τῶν ἀνωτέρω γνωμῶν ἀλλὰ καὶ οὐδεμία ἄλλη ὑφ' οἰανδῆποτε μορφῆν διατυπωμένη δύναται—ὡς ἐλέχθη καὶ προηγουμένως—να συνδνάσῃ πρὸς ἀλλήλας τὰς ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ Λεοντίου συγγραφέντι βίῳ ἀλληλοσυγκρουόμενας χρονολογικὰς ἐνδείξεις³. Ἡ μόνη δυνατὴ καὶ ἐνδεικνυμένη μέθοδος πρὸς ἐπίλυσιν τοῦ χρονολογικοῦ τούτου προβλήματος εἶναι—φρονῶ—ἐκείνη, ἣτις ἐπὶ τῇ βάσει κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀσφαλῶν κριτηρίων θὰ προτιμήσῃ ὠρισμένας ἢ ὠρισμένους εἶδους χρονολογικὰς ἐνδείξεις εἰς βάρος ἄλλων.

Πρὸς ἐξεύρεσιν καὶ ὀρθὴν χρῆσιν τῶν κριτηρίων τούτων δεόν να ὀρμηθῶμεν ἀπὸ τῶν ἀκολουθῶν δύο παρατηρήσεων: Πρῶτον ὅτι ὁ συγγραφεὺς τοῦ βίου δὲν διακρίνεται ἐπ' ἀκριβεῖα καὶ προσοχῇ ἰδίᾳ περὶ τὰ χρονολογικὰ καὶ τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἐκτιθέμενα γεγονότα δὲν εὐρίσκονται οὐδὲ πρὸς ἄλληλα χρονολογικῶς ἐν ἀρμονίᾳ. Οὕτως, ἐν ᾧ ἀθροισόμενων τῶν ἐπὶ μέρους χρονικῶν διαστημάτων, ἅτινα ἐμεσολάβησαν ἀπὸ τῆς ἐξ Ἀκράγαντος πρώτης ἀναχωρήσεως τοῦ ἁγίου (ἄφιξις καὶ παραμονὴ ἐν Καρχηδόνι, Τριπόλει καὶ Ἱερουσαλήμ) προκύπτει χρόνος οὐχὶ μείζων τοῦ ἔτους ἐν συνόλῳ (βλ. ἰδίως ἡΗ' 557, 560, 565, 568, 580), ὁ ἐπίσκοπος Ποταμίων φέρεται λέγων ὅτι παρῆλθε διετία (ἡΗ' 584). Ἐπίσης ἐν ᾧ προστιθεμένου εἰς τὸ ἀνωτέρω χρονικὸν διάστημα τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ὁ Γρηγόριος παρέμεινεν ἐν Ἱερουσαλήμ, τῇ περὶ αὐτὴν ἐρήμῳ, Κωνσταντινουπόλει καὶ Ρώμῃ (βλ. ἰδίως ἡΗ' 593, 597, 605, 617, 625), προκύπτει χρονικὸν διάστημα ὀκτὼ ἢ ἐννέα ἐτῶν, ὁ Λεόντιος λέγει ὅτι παρῆλθον δέκα τρία ἔτη ἀπὸ τῆς ἐξ Ἀκράγαντος ἀρχικῆς ἀναχωρήσεως ἐκείνου (ἡΗ' 628).

Δεύτερον ὅτι ὁ συγγραφεὺς τοῦ βίου εἶναι μὲν οὐχὶ πολὺ μεταγενέστερος τοῦ βιογραφουμένου⁴ ἀλλ', ὡς φαίνεται, ἔζησε κυρίως ἂν μὴ ἀποκλει-

¹ Ἐν τῇ ἐν ἔτει 1791 γενομένῃ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδόσει τῶν ἔργων τοῦ Γρηγορίου, ἧς ἀνατύπωσις παρὰ Migne τόμ. ἡΗ' στ. 717 ἐπ. καὶ passim.

² Οὕτω A. Ehrhard παρὰ K. Krumbacher, Geschichte der byz. Literatur² München 1897 σ. 128 ἐπ. (μετ' ἐπιφυλάξεως), O. Bardenhewer, Les pères de l'église, nouvelle édition française par P. Godet-C. Verschaffel τόμ. III, Paris 1905 σ. 53, P. Godet ἐν Dictionnaire de théologie catholique τόμ. VI, Paris 1920 στ. 1837, Δ. Μπαλᾶνος, Πατρολογία, Ἐν Ἀθήναις 1930 σ. 511-512, O. Bardenhewer, Geschichte der altkirchlichen Literatur τόμ. V, Freiburg i. Br. 1932 σ. 105 ἐπ., [Ἀνώνωμος] ἐν Ὁρθοσκευτικῇ καὶ Χριστιανικῇ Ἑγκυκλοπαιδεῖᾳ τόμ. Β', Ἀθήναι 1937 στ. 1042-1043. Ἄλλα ἐνταῦθα παρατεμπόμενα ἔργα δὲν γνωρίζω ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως.

³ Βλ. ταύτας ἐπιμελῶς συγκεντρωμένας εἰς τὰς ἀνωτέρω μνημονευθείσας παλαιότερας ἀλλὰ καὶ νῦν χρησίμους ἐργασίας τῶν Lanciā καὶ Morcelli.

⁴ Βλ. ἡΗ' 552 καὶ τοῦτο θαυμασιώτερον διὲς ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ταύταις καὶ ἐν τῇ ἐσχάτῃ γενεᾷ τοιοῦτον αὐτῷ ὁ Χριστὸς ἀπέδειξεν ἐργάτην (sc. τὸν Γρηγόριον).

στικῶς εἰς τὴν Δύσιν, ἔνθα καὶ ἠγοούμενος μονῆς διετέλεσεν¹. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται ἡ ἀκριβεστέρα γνῶσις τῶν ἐνταῦθα προσώπων καὶ πραγμάτων ἐξικνουμένη μέχρι τοπογραφικῶν λεπτομερειῶν², ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς ἀσαφεῖς καὶ πλειστάκις ἐσφαλμένες—ὡς τὰ ἀνωτέρω ὀνόματα πατριαρχῶν—πληροφορίας περὶ τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς ἐν αὐτῇ διαμονῆς τοῦ Γρηγορίου, ἀντληθείσας πιθανώτατα ἐκ παλαιῶν διηγήσεων τοῦ ἁγίου, αἵτινες, ὡς φυσικόν, εἶχον ἀμυρωθῆ ἐν τῇ μνήμῃ τοῦ βιογράφου κατὰ τὸν ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ βιογραφουμένου διαρροῦσαντα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον μακρὸν χρόνον. Ἐὰν λοιπὸν ἡ βιογραφία ἐμνημόνευε προσώπων ἢ γεγονότων ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς Δύσεως ἰδιαίτερα δὲ τῆς Ἰταλίας ὡς συγχρόνων τῷ Γρηγορίῳ, θὰ ἀπετέλουν ταῦτα, ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι ἡ χρονολογία των εἶναι γνωστή, τὰ ζητούμενα στηρίγματα διὰ τὴν χρονολογικὴν τοποθέτησιν τοῦ ἁγίου, ἐν πάσῃ δὲ περιπτώσει θὰ συνίστων ἀσφαλτέρας χρονολογικὰς ἐνδείξεις ἀπὸ τὰς εἰς γεγονότα ἢ πρόσωπα τῆς Ἀνατολῆς ἀναφερομένης καὶ θὰ ἔπρεπε κατὰ συνέπειαν νὰ προτιμηθοῦν ὡς ἀξιολιστότεροι—ἐφ' ὅσον δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ συμπορευθοῦν—ἀπὸ τὰς τελευταίας ταύτας. Δυστυχῶς ὁμως αἱ εἰς τὴν Δύσιν ἀναφερόμεναι πληροφορίαὶ οὐδόλως πληροῦν τὰς ἀνωτέρω προϋποθέσεις, διότι τοὺς μὲν ἐπισκόπους Ἀκράγαντος Ποταμίωνα (ἡΗ' 553, 556, 584) καὶ Θεόδωρον (ἡΗ' 625) ὡς καὶ ἄλλους μνημονευομένους ἐνταῦθα ἐξ Ἰταλίας καὶ Σικελίας κληρικούς καὶ λαϊκοὺς δὲν γνωρίζομεν ἄλλοθεν, τὸ δὲ ὄνομα τοῦ πάπα, ὅστις πεισθεὶς εἰς συκοφαντίας εἰσήγαγεν εἰς δίκην τὸν ἅγιον, ἀποσιωπᾷ ἐκ προθέσεως ὁ βιογράφος³.

Ἄλλ' ἐκ τῶν πρὸς τὴν Ἀνατολὴν συνδεομένων πληροφοριῶν, εἰς ἃς καὶ μόνως εἴμεθα ἠναγκασμένοι κατὰ συνέπειαν νὰ ἀρκεσθῶμεν καὶ αἵτινες δὲν δύνανται, ὡς ἐλέχθη, νὰ χρησιμοποιηθῶσι ταυτοχρόνως ἅπασαι, διότι συγκρούονται χρονολογικῶς κατὰ τρόπον ἀνίατον πρὸς ἀλλήλας. δέον νὰ προτιμηθῶσιν ἀσφαλῶς ἐκεῖναι, αἵτινες ἀναφέρονται εἰς πρόσωπα ἢ γεγονότα τοσοῦτον σημαντικά, ὥστε νὰ ὑποτίθεται βασίμως ὅτι οὐ μόνον ἡ ὑπαρξίς των ἀλλὰ καὶ ἡ χρονολογικὴ των τοποθέτησις δὲν θὰ ἦτο ἄγνωστος εἰς τὴν Δύσιν. Ὡς τοιαῦτα δὲν δύνανται βεβαίως νὰ θεωρηθοῦν τὰ ὀνόματα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἄνευ ἰδιαίτερας ἱστορικῆς σημασίας προϊσταμένων ἐπαρχιακῶν πατριαρχείων (ὡς τὰ ἀνωτέρω τοῦ Μακαρίου Ἱεροσολύμων καὶ Εὐστα-

¹ Τῆς τοῦ ἁγίου Σάββα ἐν Ρώμῃ. ἡΗ' 550.

² Βλ. π.χ. ἡΗ' 552 - 553, 581, 629, 631, 657 διὰ τὸν Ἀκράγαντα καὶ 677, 681 διὰ τὴν Ρώμην.

³ Ὁ συγγραφεὺς τοῦ βίου ἐκφράζεται μετ' ἀποδοκιμασίας, σχεδὸν εἰπεῖν μετ' ἀγανακτήσεως, περὶ τῆς ἐνεργείας ταύτης τοῦ πάπα· ὡ τῆς ἀνοίας, ὡ τῆς ἀσπλαχνίας, ὡ τῆς κακίας, ἧς πεπλήρωται ὁ τὸν πρῶτον ἐπέχων τὸν ἀποστόλων θρόνον. (ἡΗ' 660).

θίου Ἀντιοχείας) ἐν συγκρίσει τοῦλάχιστον πρὸς ἄλλα κατὰ πολὺ σοβαρώτερα ἀπὸ τε ἱστορικῆς ἀλλὰ καὶ πρακτικῆς διὰ τοὺς συγχρόνους ἐπόψεως, ὡς εἶναι π.χ. ἡ ἐμφάνισις μιᾶς σημαντικῆς αἰρέσεως ἢ ἡ βασιλεία καὶ δὴ σχετικῶς μακρὰ ἐνὸς αὐτοκράτορος. Συνεπῶς ἡ μνεία συνόδου συγκροτηθείσης τῇ ἐπινεύσει τοῦ αὐτοκράτορος κατὰ τῆς αἰρέσεως τῶν μονοθελητῶν, εἰς ἣν φέρεται ὡς συμμετασχῶν ὁ Γρηγόριος¹, μᾶς ἐμποδίζει νὰ ἀνέλθωμεν εἰς χρόνους παλαιότερους τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ Ζ' αἰῶνος, ἐν ᾧ ὁ κατ' ἐπανάληψιν ὡς σύγχρονος τοῦ ἁγίου φερόμενος αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς (ἡ Η' 612, 613, 665, 700, 701) δὲν δύναται νὰ εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸν λεγόμενον ρινόμητον (685 - 695, 705 - 711). Τὴν χρονολόγησιν αὐτήν, ἀντίθετον, ὡς ἐλέχθη (βλ. ἄνωτ. σελ. 159 σημ. 2), πρὸς τὴν τῆς ἀρχούσης σήμερον γνώμης ἐνισχύει καὶ ἡ παρατήρησις ὅτι εἰς πολλὰ μνηαῖα, καὶ δὴ ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων (βλ. ἡ Η' 726) ρητῶς λέγεται ὅτι ὁ Γρηγόριος Ἀκράγαντος ἔζησε κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουστινιανοῦ Β'.

Ἡ ὑπὸ τοῦ Morcelli ἐπιχειρηθεῖσα ταῦτισις τοῦ ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς I 72 καὶ III 12 τοῦ κατὰ ἓνα περίπου αἰῶνα προγενεστέρου πάπα Γρηγορίου τοῦ μεγάλου² ἀπαντῶντος ὡς συγχρόνου αὐτῶ ὁμωνύμου ἐπισκόπου Ἀκράγαντος πρὸς τὸν ἡμέτερον, στηριζομένη ἀφ' ἐνὸς μὲν εἰς τὴν συνωνυμίαν ταύτην καὶ ἀφ' ἑτέρου εἰς τὴν πληροφορίαν ὅτι καὶ οὗτος, ὅπως καὶ ὁ περὶ οὗ νῦν πρόκειται ἅγιος, κατηγορήθη ἐνώπιον τοῦ παπικοῦ δικαστηρίου, θὰ ἦτο ἡκιστα ἀσφαλὴς καὶ χωρὶς νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν τὸ πρὸς τὰ ἀνωτέρω χρονολογικὰ δεδομένα ἀσυμβίβαστον αὐτῆς, ὅπερ τὴν καθιστᾷ, δύναται τις εἰπεῖν, αὐτόχρημα ἀπαράδεκτον· διότι καὶ ἡ ἐν χρονικῇ ἀποστάσει ἐνὸς ὡς ἔγγιστα αἰῶνος ὑπαρξίς δύο ὁμωνύμων ἐπισκόπων καὶ ἡ καθ' ἑκατέρου τούτων διατύπωσις κατηγορίας ἐνώπιον τοῦ ἱεραρχικῶς προϋσταμένου των ρωμαίου ποντίφικος καὶ μάλιστα οὐχὶ ἀναγκαιῶς δι' ὁμοειδῆς ἀδίκημα—δεδομένου ὅτι ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς τοῦ πάπα Γρηγορίου δὲν ἀναφέρεται ποία ὑπῆρξεν ἢ κατὰ τοῦ ἐπισκόπου Ἀκράγαντος διατυπωθεῖσα κατηγορία—οὐδὲν τὸ ἀδύνατον ἢ καὶ τὸ ἀπίθανον παρουσιάζουν.

ΑΝΑΣΤ. Π. ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΣ

¹ Ὁ Morcelli ἡ Η' 605 ἐπ. διὰ νὰ περισώσῃ τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἐπιχειρηθεῖσαν χρονολογικὴν τοποθέτησιν τοῦ ἁγίου εἰς τὴν καμπὴν τοῦ Σ' πρὸς τὸν Ζ' αἰῶνα θεωρεῖ τὴν ἐν τῷ βίῳ μνείαν τῶν μονοθελητῶν ὡς μεταγενεστέραν προσθήκην τῶν ἀντιγραφῶν. Σημειωτέον ὅτι ἡ μνεία αὕτη εὔρηται καὶ εἰς τὴν εἰς Συμεῶν τὸν Μεταφράστην ὀφειλομένην διασκευὴν (ΡΙΣ' 220 ἐτ.).

² Ἠβλ. περὶ τούτων Α. Holm, Geschichte Siciliens im Altertum τόμ. III, Leipzig 1898 σ. 286 - 287.